

GONDOLATOK KULTSÁR GYÖRGY „AZ HALALRA VALÓ KESZÖLETRŐL RÖVID TANOSSAG” CÍMŰ, 1573-BAN ALSÓLENDEVÁN KIADOTT PRÉDIKÁCIÓS KÖNYVÉRŐL

THOUGHTS ON THE BOOK OF SERMONS BY GYÖRGY KULTSÁR
TITLED “PREPARING FOR DEATH – A SHORT TEACHING” PUBLISHED
IN 1573 IN LOWER LENDAVA

RAZMIŠLJANJA O KNJIZI PROPOVEDI ĐERĐA KULČARA POD
NASLOVOM „O PRIPREMANJU ZA SMRT – KRATKA POUKA”
OBJAVLJENA 1573. GODINE U DONJOJ LENDAVI

ZÁGOREC-CSUKA JUDIT

PhD, habilitált, költő, író, lektor, könyvtörténész, biblioterapeuta
Maribori Egyetem, Fordítástudományi Tanszék, magyar lektor
Lendvai Könyvtár és Kulturális Központ, igazgató
zcs.judit@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÓ • A szerző tanulmánya Kultsár György *Az halakra való készöletről rövid tanosság* című prédikációs könyvéről szól, amelyet Hoffhalter Rudolf vándornyomdász nyomtatta ki a lendvai várban 1573-ban. A mű egy bölcselkedés az életről, a szerzője ugyanis leírja, hogy a földi élet csak mulandó, a másik, az égi az örökkévaló. Kultsár Györgynek ez volt az első magyar nyelven kiadott könyve, amely a mai Szlovénia területén is az első nyomtatott könyvnek számít. Kultsár György, a lelkipásztor, úgy bátorít a halál örömteli elfogadására, hogy az elmélkedő figyelmet mindvégig a végső célra, a hívő ember nagy kérdésére irányítja: hogyan juthatunk át az életem-halálomra úgy, hogy Krisztus kereszthalála által a megváltott örömben, az üdvösségben mindnyájan eljuthassunk. Válaszadása gyakorlati útmutatás. Írásából sugárzó lelki tartása, a mindenkiért felelősséget érző, papi hivatásában megnyilvánuló keresztény morálja valóban vigaszt adhatott a saját korában, ahogy adhat ma is.

KULCSSZAVAK • könyvtörténet, reformáció, Kultsár György,
Alsólendva, Bánffy-dinasztia

BEVEZETŐ GONDOLATOK

A reformáció korához fűződik Alsólendva egyik fénykora, amikor IV. Bánffy Miklósnak, mint a protestantizmus buzgó hívének támogatásával sorra kerültek kiadásra a reformáció szellemében írt könyvek. Kultsár György írásait Hoffhalter Rudolf vándornyomdász nyomtatta ki a lendvai várban 1573-ban és 1574-ben. A reformáció mottója: „Az igaz ember hitből él!” Mi a hit? Istenben való bizalom, amiért cselekedeteket kell tenni, istentiszteletre járni, megélni a *Bibliát*. A reformációnak nemzetösszetartó ereje is volt, ennek Lendván is megmutatkoztak az eredményei már a 16. században. A reformáció fő célja a római katolikus egyház megújítása volt, a folyamatot Luther Márton indította el 1517-ben. Később számos irányba ágazott el a vallási mozgalom, a sok reformációs irányzat közös neve a protestantizmus lett. Beszélünk evangélikus vagy lutheránus, református vagy kálvinista vallási irányzatokról is. Természetesen, a reformáció a mai Muravidék területét is érintette, a tan hirdetői itt is a bátor prédikátorok voltak, pártfogóik pedig a nemesi családok tagjai. Alsólendván e szerepet a Bánffy család, Felsőlendván (ma: Grad, Szlovénia) a Nádasdy család töltötte be. Úgyszintén a nemesség segítségével alakultak meg az első evangélikus gyülekezetek Lendván, Muraszombatban, Hodoson. A református, azaz kálvinista egyház egyik legfontosabb tanítása a predesztináció

Alsólendva, a Bánffyak vára

elve, melynek lényege az eleve elrendelés tanítása volt, azaz mindenkinek úgy kell leélnie az életét, ahogyan azt Isten elrendelte számára.

„AZ HALALRA VALO KESZÖLETRŐL RÖVID TANOSSAG” – AZ ELSŐ
NYOMTATOTT MAGYAR KÖNYV ALSÓLENDVÁN

A protestantizmus felismerte az iskolák és a könyvnyomtatás jelentőségét az új hit elterjesztésében (BALÁZS 2017). Az új hit Zala megye keleti és nyugati részén terjedt el leginkább, délnyugaton pedig a nagy műveltségű Bánffy család alsólendvai birtokán virágzott a protestantizmus. A Hoffhalter nyomda első könyve Alsólendván 1573. augusztus 28-án jelent meg *Az halálra való keszöletről rövid tanosság* címmel magyar nyelven, a szerzője Kultsár György lendvai lutheránus prédikátor volt. A könyvben az ajánlás Bánffy Miklóshoz szólt, aki a prédikátornak és az egyházi írónak megfelelő körülményeket biztosított, így nyugodtan dolgozhatott, írói tehetségét is kibontakoztathatta. Ebből a könyvből egyetlen példány maradt meg, amelyet az Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tárában őriznek. Ez a mű 1573-as keltezésével az első nyomtatott műnek számított a mai Szlovénia és az egykori Jugoszlávia területén. „Az halálra való keszöletről rövid tanosság: melyben az körösztien embernek, acki az Isten országát akarja keresni, életének rendi

Felsőlendva, a Nadasdyak vára

irattat meg. Az Also Linduai Kultsár György Mester által szent írásból, es tudos Doctoroc írásaiból szedettetett. (Lyndvae 1573, Hoffhalter Rudolf)” – olvasható a könyv címlapján. Mondanivalója bölcsekedés az életről, ahogy a cím is jelzi, témája a halálra való felkészülésről szól. A szerző szerint az embernek készülnie kell a halálra, és a halálra való felkészülést úgy kell felfogni, mint a világi élet átváltozását a túlvilágira, hiszen szerinte a földi élet mulandó, a másik az igazi, mert örökkévaló; és a hívő embereknek csak ez utóbbival kell foglalkozniuk. Kultsár György meglepően könnyeden, olvasmányosan értekezett nehéz teológiai kérdésekről, Szentírás-magyarázatról, erkölcsről és annak elfeledőiről, az előjárók felelősségéről, azaz: az Istenhez elvezető útról. Írása közérthető, tagoltságában áttekinthető, egyszerűségében szívszorító (HUBERT 2007: 6). Az „ars moriendi” fogalmát képviseli, vagyis a meghalás művészetének irodalmi műfaját testesíti meg (amelynek előzményei vannak a folklórban is, lásd BALÁZS 2021: 141), ezért nevezhetjük a művét vigasztaló és didaktikus irodalomnak is. Az embernek készülnie kell a halálára, és ehhez kaphat útmutatást az említett műből.

Jelen van a lutheri értelmezés Kultsárnál is a halálra készülődő vigasztalásában, amely így olvasható: „Biztasd magadat az köröszttséggel, mely úgymint Istennek levele és pöcséti, mellyel az mi halálunk egyesödik az Krisztus halálával, hogy immár az halál úgymint nem mienk, hanem Krisztusé. Ennek okáért bízzunk Istenben, hogy bizonynal gyözedelmesek leszönk, miképpen az Krisztus az halálban gyözedelmes volt...” A szerző szerint a halált nem önmagában kell néznünk, a halálfélelem helyett pedig Krisztus kegyelmét keressük, őt szeressük, hiszen ő jelenti a hívők számára az örök életet. Kultsár György vigasztalása lelki és teológiai elvárásoknak egyaránt eleget tett, ezért aktualitásából egyházi közösségekben a mai napig mit sem veszített, ahogy más ókori vagy keresztény szerzők sem. Így gondolhatták ezt azok is, akik e Kultsár-könyvet 1990-ben újra megjelentették. Az említett kötetet az Országos Széchényi Könyvtárban található unikum példány alapján mai helyesírással, a Ráday Gyűjtemény sorozatának első darabjaként adták újra közre.

A TEOLÓGIAI MŰ NÉGY FEJEZETE

A címben megjelölt téma az emberiség örök témája, hiszen az élet végessége – a halál – egzisztenciálisan érint meg mindenkit. Az I. rész az emberi élet rendjéről szól. A II. rész a halálra való felkészüléshez gyakorlati útmutatás. A III. rész az ördög kísértéseit veszi sorba: kevélységet, haragtartást, bosszúállást, tobzódást, részegeskedést, bujaságot, fösvényiséget, éhséget, veszteg-heverést, gondatlanságot, paráznaságot, a hazugság bűneit, az örök élettel nem törődést, elődeink hitének elhagyását, csábítást a világ örömeihez, a bizodalom

Kulcsár György

AZ HALÁLRA VALÓ
KÉSZÖLETRŐL
RÖVID TANÓSÁG

ALSÓLINDVA
1573

Kulcsár György Az halálra való készöletről
rövid tanosság című könyvét 1573. augusztus 28-án
jelentette meg Alsólendván

hiányát cselekedeteink érdemeiben, szentekben stb. A IV. részben a szerző a hívők halál előtti tizenkét vigasztalását írja le. A legutolsó vigasztalás az örök élet szépségét festi, ahol Isten angyalaihoz leszünk hasonlóak. A művet egy imaformula zárja le. Végül a hű olvasóhoz fordul, majd a megboldogult és elkárhozott lelkek másvilági létének földi időn túli világa villan elénk (HUBERT 2007: 12–14).

AZ I. RÉSZ: AZ EMBERI ÉLET RENDJE. Minden embernek ki kell mennie a világból, hiszen az ember Isten képére teremtett. Hányféle élete legyen az embernek? Kétféle: „...az eddigi idő szerinti, itt ez világon...” és „...a másik pedig örökkévaló az másvilágon...”. Az idő szerinti élet napjai: a születés napja – az első nap is szomorúsággal teli, hiszen a kisgyerek sírva születik; az utolsó nap is szomorúsággal és keserőséggel teli; de létezik még a házasság napja is, amely vigassággal és örömmel teli. Az örökkévaló életre a hívő emberek jutnak el, ahol örökkévaló öröm és vigasság várja őket, a hitetleneket pedig az örök sötétség és a gyötrellem.

A II. RÉSZ: GYAKORLATI ÚTMUTATÁS A HALÁLRA VALÓ FELKÉSZÜLÉSHEZ. Mi legyen az utolsó napra való készülődés? Kultsár szerint az emberek nem készülnek az életükben a halálra, mert nem tudják eléggé elképzelni a túlvilági életet. Az állatok sem tudják ezt felfogni, és azt hiszik, hogy sosem lesz vége az e világi életnek. A szerző párhuzamot von az emberek és az állatok világa közt. Az állatokat tudatlannak tartja a halál felfogása tekintetében. Hogyan kell a keresztényeknek élniük az életükben? Hinni Istenben, és készen kell lenniük minden veszély, háborúskodás, hamis eskütétel, harag, bűn, bántalmazás stb. legyőzésére. Isten beszéde, vagyis a Szentírás által ismerjék fel és értsék meg az igaz utat az életükben. Az e világi életüket tartsák egy zarándokútnak az örökkévaló élet felé, hiszen Isten országában lesz az örök hazájuk. Krisztus a mi Urunk, ezért ő legyen az első életünk minden szakaszában. Az utolsó napra való készülődés a megtervezése több felismerésből tevődik össze. Hogyan is készüljön az ember a halálára? Nemcsak betegségben kell készülnie a halálra, hanem már az előtt, egészségben és életének minden részében. Isten ígét kell hallgatnunk, amely nyomorúságunkban, bánatainkban, sőt még halálunkban is bátorít. Gyakran kell gondolni a halálra, és nem szabad vétkezni. Vigyázni kell Krisztus napjára. Kultsár szerint a betegségben is készülni kell a halálra, vagyis fel kell ismerni Krisztus kereszttűjét, ugyanakkor fel kell ismerni az ördög jelenlétét is a világban. Bátorítsd magadat minden nyomorúságban és vigasztald magadat. Könyörögj szüntelenül Úristenhez. Hívd magadhoz lelkipásztorodat, és kérj vigasztalást tőle. A világi életedet rendben hagyva hagyd el, ne legyél adósa senkinek sem, sem a feleségednek, sem gyermekeidnek, bízd a sorsukat Isten gondviselésére. Ha valakit megbántottál, kérj tőle bocsánatot. Imádkozzál az ellenségeidért, és bocsáss meg nekik. Minden

cselekedetedet hited, vallásod és tudásod szerint tedd. Ajánld a lelkedet az Úristennek, mert az ő kezéből kaptad a te lelkedet, és ezt senki ki nem veheti belőle Kultsár szerint.

A III. RÉSZ: AZ ÖRDÖGNEK A VESZEDELME AZ EMBERI NEMRE. Az ördögnek nem egy fegyvere és álnoksága van az embernek a veszedelmére. Ezek pedig a következők: a kevélység; a haragtartás, amelyből gyűlölettség támad; a bosszúállás; az emberölés; a butaság; a tobzódás; a részegeskedés, amely elveszi az ember eszét; a fősვნყség; az éhség – de Istenbe vetett erős hittel Isten minden szükségletet kielégít, az éhséget is, de nemcsak kenyérrel él az ember, hanem igével is; a veszteg-heverés; a gondatlanság; a paráználkodás; a hazugság; a hivalkodó beszéd; az evangéliumtól való eltérés; az elődeink hitének az elhagyása; a bálványimádás; ismerd be a bűneidet, térj meg, akkor Isten is befogad téged az országába; ha Isten törvényeit nem tartod be, elkárhozol; de bizakodj Istenben a jó cselekedetek által.

A IV. RÉSZ: A HÍVŐKNEK A HALÁL ELŐTTI 12 VIGASZTALÁSA. Ezek a vigasztalások a következők: Magadat bátorítsd és vigasztald Isten akaratából, és fogadd el, hogy a betegség is Isten akaratából van; bátorítsd magadat a nyomorúságban is, az is Istentől van; bátorítsd magadat az isteni cselekedetnek az igazságával, mert általa van minden – „a te lelked, marhád, feleséged, gyermekeid...”; vigasztald magadat „Christusnak a példájával”, mert ő is „megkísértetött”, meg is halt a te bűneidért; vigasztald magadat a körösztnek és a betegségnek rövid voltával, mert ez is elmúlik, nem örök, mert a földön háborúság van, s Istennél van a mennyország; vigasztald magadat a halálnak szükséges voltával, mert mindennek egyszer meg kell halnia, mert „az embőr életének határt vetött”, addig kell itt maradnunk a földön, amíg ezt Isten akarja; bátorítsd magadat a halálnak hasznával, vagyis a haláloed által megszabadulsz az élet nyomorúságától, minden bajától, ellenségtől, büntől, bánattól...; biztathatod magadat, hogy a halál álom, megnyugvás, mint amikor este lefekszel és reggel felkelsz, a halálból is föltámadsz az öröklétbe; biztassd magadat a „köröszttséggel”, hiszen úgy halunk meg, mint Isten, keresztényként, halálunk egyenlő Krisztus halálával, aki legyőzte a halált, és reménykedjünk, hogy mi is legyőzzük, a kereszténység által jutunk el az örök életbe; biztassd magadat a kereszténység által a föltámadással, egy napon Isten a „porból föltámaszt” engemet; vigasztald magadat, hogy a hívőknek az örök élet Krisztus által megadatik; vigasztald magadat az örökléttel, mert az öröklétben olyanok leszünk, mint Isten.

A KÖNYVKIADÁS LEGFŐBB CÉLJA A 16. SZÁZADBAN A BÁNFFYAK UDVARÁBAN

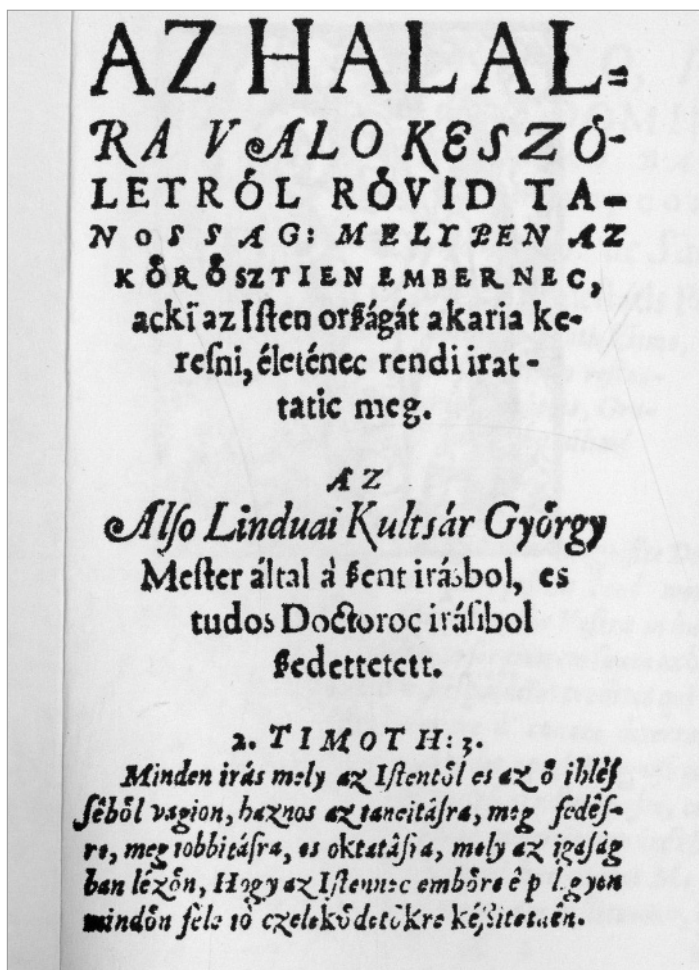
A könyvkiadás célja a 16. században az volt, hogy valami újat, egyedit juttasson el a közönséghez. A reformáció írói konkrét céllal szóltak egy meghatározott közönséghez, s a kiszemelt közönség száma határozta meg a kiadott könyvek példányszámát. Sajnos, a megjelent könyvek példányszáma nem ismeretes előttünk. A bécsi udvar 1573. évi rendelete szerint minden nyomtatványon fel kell tüntetni a szerző és a nyomdász nevét, valamint a nyomtatás idejét. A példányszámra ez a rendelet nem tért ki. Annyit azért tudunk, hogy az első ősnyomtatványokat néhány száz példányban adták ki. A könyvek átlagos példányszáma csak a 16. század közepén haladta meg az ezret. A nyomtatás költségei a szerzőt vagy a mecénásokat terhelték. Az író egyik bevételi forrása az ajánlás volt, ezért ajánlják a szerzők a műveiket valamelyik főúrnak vagy a főúr feleségének, mert anyagi támogatást kaptak, vagy reméltek könyvük kinyomtatásához. Kultsár György két könyvét Bánffy Miklósnak, egyet pedig a Zrínyi családnak ajánlotta. Mindkét család anyagilag támogatta a könyvek kiadását (CSÁKY SÖRÖS 7).

Monok István szerint a Zrínyi, a Nádasdy, az Istvánffy, a Batthyány, a Thurzó, a Révay családok mellett az alsólendvai Bánffyakra hárult az a felelősség, hogy a vallási változásokat a szélsőséges irányzatoktól való távolmaradás mellett úgy támogassák, hogy életben tudják tartani a kulturális élet valamennyi intézményét. Miután a Bánffy család könyvtáráról nem maradt fenn korabeli jegyzék, könyves kultúrájukat csak az általuk pártfogolt nyomda történetén és kiadványain keresztül tudjuk jellemezni, valamint azzal a protestáns értelmiségi körrel, amelynek tagjai jelen voltak udvarukban (MONOK 61–62).

Az alsólendvai vár a 13. század végére a Bánffy család birtokába került, a dombra épült vár jó védelmet nyújtott a törökök ellen. A Bánffyak a 15–16. században fontos országos tisztségeket töltöttek be, közülük a legfőbb méltóságot Bánffy (VI.) János (1530–1534) nádor viselte. Fia, (VI.) István országbíró, zalai főispán már az új hit követője volt, János unokája, (IV.) Miklós (1547–1593) hatékony támogatója volt a protestáns egyháznak.

A Bánffy család jelentős szerepet játszott a művelődés terén is. Bánffy Miklós (IV.), a vidék protestáns nemesura Alsólendván a 16. században a kultúra és a könyvnyomtatás mecénása volt. Bánffy Miklós kilencévesen már Grazban, tizenegy éves korában pedig Bécsben tanult. 1570-ben vette feleségül Zrínyi Orsolyát, a szigetvári főúrnak, Zrínyi Györgynek a leányát; a Bánffy-naplóból értesülhetünk esküvőjükéről, amely Lentiben volt. Az alsólendvai udvar a 16. század folyamán mindvégig jelentős szellemi centrum maradt,

könyves műveltséggel rendelkezett, befogadta a kor szellemi megújítóit, vezetőit és íróit. A reformáció terjedésének hatására Alsólendva lakossága követte urait, Bánffy Istvánt és Miklóst, akik a 16. század közepén protestánsok lettek. A család megbecsült lelkésze, Kultsár György a patrónus Bánffy Miklós leányának egyik keresztapja is volt (1573). Bánffy Miklós alsólendvai főispán volt Zala megyében (1530–1579), ő hívta az udvarába Hoffhalter Rudolf vándornyomdászt.

A szerző ajánlása Bánffy Miklósnak szólt, aki a prédikátornak és az egyházi írónak megfelelő körülményeket biztosított, amelyek közt nyugodtan dolgozhatott, írói tehetségét kibontakoztathatta

KULTSÁR LATIN NYELVŰ AJÁNLÁSA

A latin nyelvű ajánlás árulkodik mind a pártfogó személyéről, mind Kultsár György írásának indítékáról: az író dicséri Bánffy műveltségét, szellemi erényeit, iránta való pártfogói jóindulatát, a megreformált vallás védelmezőjét, a tanult és istenfélő férfit. De a hála szavai mellett felvillantja a 16. század kiszolgáltatott emberének nyomorúságát, a pusztulást, a vallási üldöztetést is. Saját sorsáról is vall Kultsár, amikor felidézi, hogy számkivetésekor sorstársainak írt egy vigasztaló beszédet: „...hogyművecskémnel más Istenfélőknek vigasztalására szolgáljak”. Munkáját összeszededetett gondolatok felhasználásával, de írói tehetségével továbbgondolva készítette el. A mű írói munka, még akkor is, ha több – nem mindig kideríthető – forrásműre, olvasmányra támaszkodott létrehozásakor. Ez utóbbi a korban elfogadott gyakorlat volt.

„AZ IGAZ EMBER TESZ HITBŐL JÓ CSELEKEDETEKET...” –
KULTSÁR GYÖRGY HITVALLÁSA

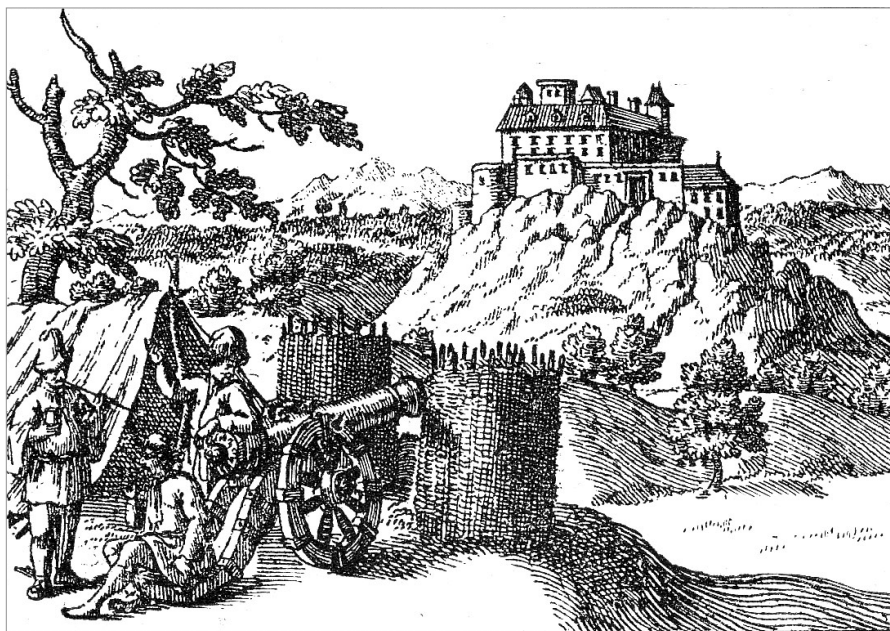
Kultsár György szerint: „De nem a cselekedetek teszik igazzá az embert, hanem az igaz ember tesz hitből jó cselekedeteket...”; „Egyedül hit által igazulunk meg Isten előtt, a hit pedig az Isten irgalmasságában való bizodalom. Az Isten csak ezt a hitet nézi az emberben. A hit aztán gyümölcsöket terem a cselekedetekben. De nem a cselekedetek teszik igazzá az embert, hanem az igaz ember tesz hitből jó cselekedeteket.” A híveknek az örök életben való boldogságáról így vallott: „Noha kedig az Isten semmivel nem tartoznék az embernek jó cselekedetökért, de azért láttatik úgy, mint adóssá tenni magát, hogy az ő jókedvét azzal is megmutassa az emberekhez, s azt is megjelentse, mely igen kedves öelötte, az igaz hit, amelynek gyümölcssei az jó cselekedetök...”

Kultsár György, a lelkipásztor úgy bátorította a híveit a halál örömteli elfogadására, hogy az elmélkedő figyelmet mindvégig a végső célra, a hívő ember nagy kérdésére irányította. Hogyan juthatunk át az életen-halálon úgy, hogy Krisztus kereszthalála által a megváltott örömbé, az üdvösségbe mindnyájan eljuthassunk? Válaszadása gyakorlati útmutatás. Mindezt szeretettel, a dogmatizmust kerülve és az öröm hangján tette, még ebben a műfajban is, vagyis a prédikációiban, amelyekben nagyobb lehetősége volt erre. Ami a ma emberét megállásra, továbbgondolásra készíti e munkából, az Kultsár György mély hite (Istenben, életben, írásban), mellyel szembeszegült elmúlással, történelemmel, rosszal azért, hogy „csendes lelkiismeretünk” lehessen: „Illik munkálkodnom, hogy azzal az én testömnök gonoszságra való sörkédözését megenyhítsem, és hogy felebarátomnak használjak munkám-mal, s az én szükségemnek is használjak véle...”

KULTSÁR GYÖRGY LUTHERÁNUS PRÉDIKÁTOR ÉLETE ÉS MŰVEI

Kultsár György feltehetően Szlavóniából származott, de Zala megyeinek tartják, mivel göcseji tájszólással írta műveit. Valószínű, hogy Alsó-Lindván született, családja a török elől húzódhatott északabbra, Zalába. Ő maga az Alsó-Lindvára kerülését „exilium”-ként élte át (mint számkivetést, száműzést, száműzetést, számkivetettséget, bujdosást, hontalanságot), amikor 1573. augusztus 28-án Bánffy Miklós udvarába fogadta iskolai magiszternek. Az iskola, amelyben tanított, feltehetően már a 16. századtól kezdve létezett. Kultsár az alsólendvai prédikátorság mellett Bánffy Miklós udvari papja is volt. Kultsárt élete során támadták is, köztük a távoli Erdélyben Geleji Katona István püspök, pedig közkedveltek voltak prédikációi. De Szenczi Molnár Albert kiemelte, hogy szépen írt prózát. *Postilláját* a 16. században még kétszer kiadták, és Szenczi Molnár Albert ezt becsülte a legtöbbre.

Az alsólendvai nyomda termékei nürnbergi és bécsi hatás alatt álltak, a külföldről átvett illusztrációk, betűtípusok másolatai továbbterjedtek, így Heinrich Aldegrever János evangélista képeinek bécsi másolatát Hoffhalter Rudolf is felhasználta. Kanizsai Pál János Kultsár György halálát 1627-ben így említi meg feljegyzéseiben: „Hazánk néhány kiválóbb evangéliumi szol-

Alsó-Lendva régi vára a 16. század közepén

gálójának halála éve, feljegyezve emlékezetül a jövődönök. Kultsár György, az alsólindvai eklézsia szolgája (aki magyar postillakönyvet is hagyott hátra) 1577. június 11.”

HOFFHALTER RUDOLF VÁNDORNYOMDÁSZ JELENTŐSÉGE ALSÓLENDVÁN

1573-ban az ország másik végén, Zala megye délkeleti szögletében, az osztrák határtól húsz kilométerre eső Alsólendván bukkan fel Hoffhalter Rudolf vándornyomdász. Ennek földesura, Bánffy Miklós zalai főispán kedvelt emberének és lánya keresztapjának, Kultsár György ottani tanítónak munkáit nyomatta ki. Vörös-fekete címlappal, atyja debreceni címlapkeretével, bibliai tárgyú és virágvázás iniciáléival, számos kis fametszettel, címeres nyomdászjelvényével látta el, s a tulajdonképpeni szöveget antiquás, az idézeteket és széljegyzeteket kétféle nagyságú kurzív szedéssel tette változatossá. A biztató fejlődés további kilátásainak hamarosan véget vetett a reakció. Miksa király 1574. február 7-ei rendelete figyelmezteti Bánffyfit: „Tudomásunkra jutott, hogy alsólendvai jószágtokon antitrinitárius nyomdász rendezkedett be, akit erdélyi vajdánk (ti. Báthori István) ariánus (= unitárius) eretnokség miatt Erdélyből kiűzött, s most nálatok mégis eretnek könyveket nyomtat és árusít... Ne merjétek tovább megtérni! Tőlünk kapott kiváltságlevél nélkül senkinek sem szabad teológiai könyveket előállítani és terjeszteni. Ha ezen rendeletünk ellen cselekesztek, szigorú eljárást fogunk ellenetek indítani.” A királyi parancsot egy héttel a kelte után a pozsonyi káptalan kézbesítette Bánffy Miklós testvérének, az országgyűlésen jelen levő Lászlónak, aki azt felelte, nincs tudomása az ügyről. Harmadfél esztendeje nem járt Lendván, s különben is ott az efféle dolgokban csak a püspök – az egyházmegye legfőbb cenzora – illetékes intézkedni. A kuruckodás azonban hiábavalónak bizonyult. A kancellária megküldte a rendeletet a zalai alispánnak is, s Hoffhalternek el kellett hagynia Alsólendvát. Nem ment messzire. Áthurcolkodott a Dráván, a muraközi Drávavásárhelyre (horvát néven: Nedeliščere). Ott Zrínyi György, a szigetvári hős fia, Bánffy jó barátja volt a földesúr. Rudolf új mecénása támogatásával négy horvát könyvet nyomtatott ki (FITZ 209–210).

MILYEN VOLT KULTSÁR GYÖRGY PRÉDIKÁCIÓINAK A STÍLUSA?

Balázs Géza (BALÁZS 2022a: 57) meghatározza a profánnal szembeni szent, másként szakrális szöveg jellemzőit: „összekapcsolja a jelent a múlttal, ezzel egyszersmind magában foglalja a jövőt (pl. a megnyugvás, a remény) mozzanatát”. Kultsár György prédikációja is ebbe a szövegtípusba sorolható. Nagy

Kálózi Balázs szerint a stílusa fejlett, világos volt, nem volt nehézkes, sosem voltak prédikációi fenyegetők és ítélkezők, nem írt másokat megsemmisítő hangnemben, az ellenfelet sokszor meg sem nevezte, csupán tanításából derült ki, hogy melyik tévtannal viaskodott. Nem személyeskedett, erőltetett teológiai vitákat nem engedett meg magának. Prédikációiból szeretet sugárzik, jóság, öröm, megbékélés, csendes lelkiismeret. Témáit jól fejtette ki, hasonlatokat használt hozzá. *Postilláiban* is az igét hirdette és alkalmazta a mindennapi életre, a teologizáló bölcsekedésektől tartózkodott. *Postilláiban* benne volt a *Biblia* magyarázata, tanítási szándékkal írt, erkölcsi példázatokat is használt, utalt a kor eseményeire, de gyönyörködtetett is szavaival, hiszen meg akarta győzni a híveit az Istenbe vetett hit fontosságáról. Kultsár művei megnyugtató jellegűek voltak, az igehirdetést szolgálták.

KULTSÁR GYÖRGY KÖNYVEINEK ÉS MUNKÁSSÁGÁNAK KULTUSZA MA LENDVÁN

Kultsár György lutheránus lelkészről, Bánffy Miklós udvari papjának életéről, Lendván töltött időszakáról forgattak dokumentum-játékfilmet az RTV lendvai, magyar stúdiójában, amely korhű képet festett a 16. század

A Polgárosodás Múzeuma a lendvai Fő utcán, ahol állandó kiállítás keretében mutatják be a 16. századi helyi nyomdatörténetet és könyvkiadást

Muravidékéről. A forgatókönyv alapjául Hubert Ildikó *Kulcsár György, az alsólvindvai prédikátor* című könyve szolgált. A film történelmi szempontból hiteles, Kulcsár György prédikátor és felvilágosult mecénása, Bánffy Miklós kapcsolatát mutatja be, de vannak benne fikciós elemek is. Rendezője Varga Csaba volt. A szerepek megformálójában a muravidéki színjátszó társulatok tagjaira ismerhet a néző. A főszerepeket Bordi András, Štampah Miha, Kovács Sándor, Schmidt István és Pál Péter alakította. A statiszták mintegy 170 fős tábora a stúdió munkatársaiból és a muravidéki kultúregyesületek tagjaiból verbuválódott. A forgatás 2015 nyarán hat napig, néha éjszakába nyúlóan a körmendi várparkban, a sárvári vár udvarán, a budafai arborétumban, a domonkosfai és az Őriszentpéteri Árpád-kori templomban, valamint az Otočechez közeli Struga várában folyt.

Évente ünnepi megemlékezéseket tartanak a Postilla-szobornál Lendván, a reformáció napján¹

¹ A Postilla-szobor alkotója Béres János zalaegerszegi szobrászművész, aki bronz, márvány, illetve gránit felhasználásával készítette el művét, mely magát a könyvet ábrázolja. A Könyv-szobor az óvárosban, az Alsó utcában található, a Színház- és Hangversenytér, valamint a Lendvai Zsinagóga közelében.

ÖSSZEGZÉS

Kultsár György *Az halakra való keszöletről rövid tanosság* című prédikációs könyvét, amely Szlovéniában az első nyomtatott könyvnek számít, Hoffhalter Rudolf vándornyomdász nyomtatta ki 1573-ban a lendvai várban. A mű bölcselkedés az életről, s szerzője, a híres prédikátor és tanítómester leírja, hogy a földi élet csak mulandó, a másik, az égi az örökkévaló. Kultsár Györgynek ez volt az első magyar nyelven kiadott könyve, amely magyar nyelvű prédikációt tartalmazza. A lelkipásztor úgy bátorít a halál örömteli elfogadására, hogy az elmélkedő figyelmet mindvégig a végső célra, a hívő ember nagy kérdésére irányítja: hogyan juthatunk át az életen-halálon úgy, hogy Krisztus kereszthalála által a megváltott örömbé, az üdvösségbe mindnyájan eljuthassunk? Válaszadása gyakorlati útmutatás. Írásaiból sugárzik lelki tartása, a mindenkiért felelősséget érző, papi hivatásában megnyilvánuló keresztény morál, amely valóban vigaszt adhatott a saját korában, ahogy adhat ma is.

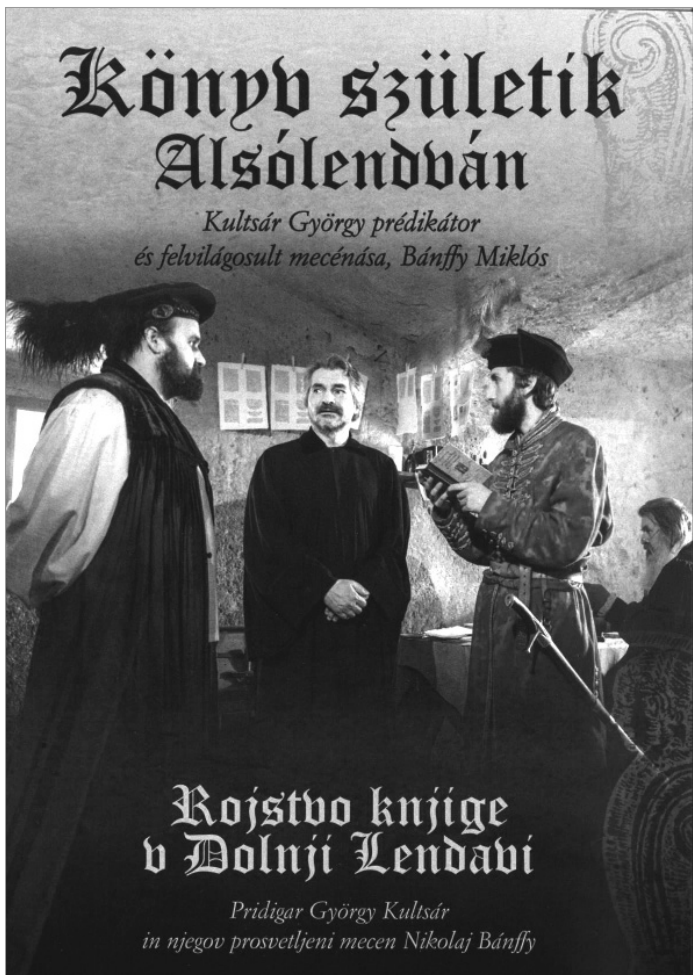
A reformáció mottója volt: „Az igaz ember hitből él!” Mi a hit? Istenben való bizalom, amiért cselekedeteket kell végrehajtani: istentiszteletre járni, megélni a *Bibliát*. Kultsár György műve nyíltan bírálja az akkori társadalmat, és ostorozza a feudális bűnöket.

Honnan is származhatott Kultsár György? A családja feltehetően Szlovéniában élt, akik a török elől húzódhattak északabbra, Zalába. Kultsár az Alsólendvára kerülését maga is „exilium”-ként élte meg, hiszen élete nagy részét száműzetésben, számkivetettségben, bujdosásban és hontalanságban kellett leélnie.

Zaklatott, külső és belső feszültségekkel terhes időben született meg a Muravidék nyugat-dunántúli lankáin az első nyomtatott magyar könyv. Az alsólendvai Bánffyok udvara a 16. század folyamán mindvégig jelentős szellemi centrum maradt a Nyugat-Dunántúlon, hiszen a főúri család könyves műveltséggel rendelkezett, befogadta a kor szellemi megújítóit, vezéreit és íróit. Kultsár alsólendvai prédikátorsága mellett Bánffy Miklós udvari papja is volt. Mint egyházi író Hoffhalter Rudolf vándornyomdással együttműködve már a 16. század második felében megteremtette a magyar könyvnyomtatás alapjait. Mecénásának, Bánffy Miklósnak, a térség akkori főúrának is köszönhetően a jelenlegi Szlovénia területén első ízben Lendván készülhetett nyomtatott kiadvány. Kultsár György *Az halakra való keszöletről rövid tanosság* című prédikációs kötete megérdemli az újrafelfedezést, mert régies nyelve ellenére ugyanúgy szól a ma élőkhöz, mint szólt saját korának emberéhez.

Isten volt és van – Istent nem lehet modernizálni, inkább igazodnunk kell hozzá a 21. században. Ez a kihívás ma is, ez a megújulás, hogy szüntelenül felfedezzük a világot, s ezt a lelkünkkel és Istennel együtt tegyük meg. Személyesen kell megszólítanunk Istent – beszélgetni vele; nem csak a kíválszítottak tehetik ezt, mert Isten mindenkié!

Ismerjük fel a vallás hagyományait és a reformáció értékeit, a vallás, az oktatás és a tudomány összefonódását, új inspirációkkal és megújult gondolkodással! Ez számomra Kultsár György protestáns prédikátor és tanítómester üzenete 2023-ban, az első magyar könyv megjelenésének 450. évfordulója alkalmából Lendván, a Muravidéken, Szlovéniában.

Könyv születik Alsólendván címmel dokumentum-játékfilm
készült egy kis közösség nagy munkája révén²

² A film, amelyet 2015-ben mutattak be a lendvai Színház- és Hangversenyteremben, Kultsár György prédikátorról és felvilágosult mecénásáról, Bánffy Miklósról szól.

IRODALOMJEGYZÉK

- BALÁZS Géza 2017. A reformáció és a magyar nyelv. In: *Valóság*, 11., 105–112.
- BALÁZS Géza 2021. *A művészet és a nyelv születése*. MNYKNT–IKU, Budapest
- BALÁZS Géza 2022a. *Folklór és nyelv. Folklór, művészet, irodalom, nyelv. Folklórlingvisztikai tanulmányok*. MNYKNT–IKU, Budapest (IKU-monográfiák, 10.)
- BALÁZS Géza 2022b. A prédikáció nyelve mint nyelvpolitikai kérdés. A liturgia-nyelvválasztás és annak lehetséges hatásai, a nyelvhalál kérdése. In: N. Császy Ildikó – Balázs Géza – Pálfi József (szerk.): *A 360 éves Váradi Biblia története, hatása. A nyelv mint létformáló hatalom*. Partium Kiadó, Nagyvárád, 211–222.
- BENCE Lajos 2000. A XVI. századi irodalom és nyomdászat. In: *Muratáj*, 1., 177–182.
- CSÁKY SÖRÖS Piroska 1984. Az alsólendvai nyomda és nyomdáink szerepe a reformáció korában. In: Hornyik Miklós (vál., az utószót írta és a névmutatót összeáll.): *Jugoszlávia Magyar Művelődéstörténet 9.* 62–70.
https://www.ms.sik.si/fileadmin/user_upload/Csaky_SPIroska_Az_alsolendvai.pdf (2023. 11. 05.)
- V. ECSÉDY Judit 2004. *A régi magyarországi nyomdák betűi és díszei 1473–1600*. Balassi Kiadó, Budapest
- FITZ József 1967. A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története II. A reformáció korában. Hoffhalterék. In: *Magyar Elektronikus Könyvtár*.
<https://mek.oszk.hu/03200/03276/03276.htm#22> (2023. 11. 05.)
- GÖNCZ László 2001. Alsólendva Kultsár György korában. In: *Népújság*, 38., 18.
- HORVÁTH Sándor 1942. *Alsólendva múltja és jelene*. Alsólendva
- HUBERT Ildikó 2001. Kulcsár György, az alsólendvai prédikátor = György Kulcsár dolnjelendavski pridigar. Alsólendva, 1577. június 11. Dolnja Lendava, 11. junija 1577. Lendva. 2001 [v slovenščino prevedla, szlovénra fordította Elizabeta Bernjak]. Galéria-Múzeum / Galerija-Muzej – Országos Széchényi Könyvtár / Nacionalna knjižnica Széchényi, Lendva–Budapest
- HUBERT Ildikó 2007. Az halálra való keszöletről rövid tanosság, melyben az körösztien embernek, acki az Isten országát akarja keresni, életénc rendi irattatic meg. Az also linduai Kultsár György mester által a szent irasból es tudos doctoroc irasiból szedettetett. [A mell.] Hubert Ildikó tanulmánya; [a faksimile szövegét közzéteszi Kőszeghy Péter]. Balassi Kiadó – MTA Irodalomtudományi Intézet – OSZK – Galéria-Múzeum, Budapest – Lendva/Lendava
- HUBERT Ildikó 2011. „Az mit Istennek mivelhetek, örömet kész vagyok hozzája”. Magyarországi Evangélikus Egyház Luther Kiadó, Budapest

- KOVÁCS Attila 2001. Közkinccsé vált: Kulcsár György: *Postillák* című műve – 1574-ben nyomtatták Alsó-Lendván – hasonló kiadásának bemutatása alkalmából szeptember 20-án, csütörtökön a lendvai várban tudományos tanácskozást rendeztek. In: *Népújóság*, 38., 11.
- KULTSÁR György 2001. Postilla az az evangeliomoknac, mellicet esztendő által à keresztyénc gyöleközetibe szoktac oluasni es hirdetni, prédicatio szerint valo magyarázattia, az régi és mostani sze[n]tírásbeli doctoroknac irasokbol, irattatott / az Kultsár György, Alsó Lynduai prédicator által 1574 esztendőben. Argumentum, Budapest
- KULTSÁR György 2007. Az halalra valo keszöletről rövid tanosság: melyben az körösztien ember nec, acki az Isten országát akaria keresni, életénc rendi irattatic meg / az Also Linduai Kultsár György Mester által a szent irasbol, es tudos Doctoroc irasibol szedettetett. [a melléklet] Huber Ildikó tanulmánya ; [a mellékletet fordította] Zver Ilona. Balassijeva založba – Inštitut za literarne vede Madžarske akademije znanosti – Nacionalna knjižnica Széchényi – Galerija-Muzej, Budimpešta – Lendava/Lendva
- KULTSÁR György 2009. Az ördögnek a penitenciarató bűnössel való vete kedéséről és a kétségbeesés ellen a reménységről való tanúság. [a melléklet] Huber Ildikó tanulmánya ; [a mellékletet fordította] Zver Ilona. Nacionalna knjižnica Széchényi – Galerija-Muzej, Budimpešta – Lendava/Lendva
- MONOK István 2005. A Bánffy család alsólendvai udvara és a könyves műveltség. In: *Kék vér, fekete tinta. Arisztokrata könyvgyűjtemények, 1500–1700.* [Szerk. Monok István].
http://real.mtak.hu/18779/1/Monok_Kek_ver_Banffy_2005.pdf
 (2023. 09. 30.)
- PAPP József 2002. Lendvai nyomdatörténet. In: *Muratáj*, 1–2., 82–89.
- PIVAR, Ella 2001. Knjigotisk v protestantski Dolnji Lendavi. Ob dnevu reformacije. In: *Vestnik*, Let. 53. št. 44. 11.
- PROTESTÁNS nyomdász Alsólendván [1574]. Bánffy László válaszlevele a királynak Hoffhalter Rudolf elűzetéséről = Protestantski tiskar v Dolnji Lendavi. Odgovor Lászla Bánffyja na kraljevo pismo o izgonu Rudolfa Hoffhalterja 2008 In: Mayer László – Molnár András (szerk.). Fordította Magda Berden. Források a Muravidék történetéhez. Szöveggyűjtemény = Viri za zgodovino Prekmurja. Zbirka dokumentov. Vas Megyei Levéltár = Arhiv županije Vas – Zala Megyei Levéltár = Arhiv županije Zala, Szombathely–Zalaegerszeg, 111–112.
- SÉLLYEI Elek 1841. Alsólendvai Bánffy nemzetség naplója. In: *Tudománytár*, Új folyam 5. év, 9. kötet, Buda, 252–260., 321–325.
- SZABÓ Márk 2015. Film született Alsólendván. In: *Terepjáró*. MMR, 2015. december 6.

<https://www.rtv slo.si/mmr/hirek/terepjaro/film-szueletett-alsolendvan/565532> (2023. 09. 30.)

TANTALICS Béla 1988. Lendva kulturális emlékei a 16. század második feléből – Kulturne znamenitosti Lendave v drugi polovici 16. stoletja. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg

ZÁGOREC-CSUKA Judit 2006. *A szlovéniai magyar könyvkiadás-, sajtó- és könyvtártörténet 1945-től 2004-ig. A muravidéki magyarság könyvkultúrájának szellemi történeti útja*. Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva

ZÁGOREC-CSUKA Judit 2008. A halálra való készületről rövid tanóság. *Lindua*, 2. let./évf. 4. št./sz. 140–141.

ZÁGOREC-CSUKA Judit 2010. *A muravidéki magyar könyvek világa*. Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület – Muravidéki Magyar Tudományos Társaság, Pilisvörösvár–Lendva

ZÁGOREC-CSUKA Judit 2017. Kultsár György tiszteletére, valamint a reformáció 500. évfordulója emlékére rendezett konferencia. Lendva Községi Magyar Nemzetiségi Önkormányzati Közösség, 2017. november 22. https://lendva.info/go/636/1377/Kults_r_Gy_rgy_tisztelet_re_valamint_a_reform_ci_500_vfordul_ja_eml_k_re_rendezett_konferenci_ra_?lang=HU (2023. 11. 05.)

ZÁGOREC-CSUKA Judit 2018. *Gondolatok Kultsár György Az halálra való készületről rövid tanóság* című, 1573-ban kiadott prédikációs könyvéről a reformáció 500 éves jubileuma kapcsán. In: *Muratáj*, 2., 168–178.

ABSTRACT • The author's paper discusses the book of sermons by György Kultsár titled "*Preparing for Death – A Short Teaching*" published in 1573, which was printed by the traveling printer Rudolf Hoffhalter in the Lendava Castle in 1573. The work is a philosophical reflection on life, for its author describes how life on earth is fleeting, while the other, the heavenly, is eternal. This was György Kultsár's first book published in the Hungarian language, which is also considered the first printed book in today's Slovenia. György Kultsár, the pastor, encourages the joyful acceptance of death by directing the contemplative attention to the ultimate goal, the great question of every believer: how can we pass through life and death so that through Christ's death on the cross we can all reach the redeemed joy, salvation. His answers constitute a practical guide. His spirituality, which radiates from his writings, his Christian morality, his sense of responsibility for all, which is expressed in his priestly vocation, could indeed be a comfort in his time, as it can be today.

KEY WORDS • book history, reformation, György Kultsár, Lower Lendava, Bánffy dynasty

SAŽETAK • Rad autora se bavi knjigom propovedi Đerđa Kulčara pod naslovom „*O pripremanju za smrt – Kratka pouka*” objavljena 1573. godine, koju je odštampao putujući štampar Rudolf Hofhalter u Lendavskom dvoru 1573. godine. Delo je filozofski traktat o životu, u kojem autor opisuje da je zemaljski život samo prolazan, dok je drugi, onaj nebeski, večan. Ovo predstavlja prvu knjigu Đerđa Kulčara izdatu na mađarskom jeziku, koja se smatra i prvom štampanom knjigom na teritoriji današnje Slovenije. Pastor Đerđ Kulčar podstiče radosno prihvatanje smrti usmeravajući kontemplaciju na krajnji cilj, veliko pitanje vernika: kako proći kroz život i smrt da bismo došli do radosti i spasenja iskupljene Hristovom smrću na krstu. U svom odgovoru daje praktično uputstvo. Njegov duhovni stav koji je zračio iz njegovih spisa, njegov hrišćanski moral i osećaj odgovornosti za svakoga koji su se manifestovali u njegovom sveštenu pozivu, mogao je zaista pružiti utehu kako u njegovom vremenu, tako i danas.

KLJUČNE REČI • **istorija knjige, reformacija, Đerđ Kulčar, Donja Lendava, dinastija Banfi**

Beérkezés időpontja: 2024. november 24.

Elfogadás időpontja: 2024. november 30.